

Η ΠΡΩΤΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 21ΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

BARTOL LETICA

Περίληψη

Οι οικονομολόγοι χρησιμοποιούν διαφορετικές εκφράσεις για την περιγραφή των οικονομικών προβλημάτων: καθυστέρηση, στασιμότητα, στασιμοπληθωρισμός, ύφεση, κατάθλιψη. Ωστόσο, η πιο γνωστή είναι η έκφραση κρίση που εμφανίζεται μαζί με διάφορα προθέματα για διευκόλυνση της κατανόησης: παγκόσμια, οικονομική, χρέος, διαρθρωτικές, κυκλικές, ανάπτυξη, κλπ.

Κάτω από ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες χρησιμοποιούμε τις εκφράσεις του οικονομικού χάους και συντριβής.

Κατά τη διάρκεια αυτών των δύο τελευταίων ετών ο νομπελίστας οικονομολόγος Paul Krugman χρησιμοποίησε εκφράσεις που έχουν ισχυρότερη επίδραση στη συλλογική αίσθηση, όπως την οικονομική καταστροφή, λάκκο (καθώς και βύθιση ή κόλαση).

Κάθε έκφραση μπορεί να περιγραφεί από διάφορους κανονιστικούς και θεωρητικούς ορισμούς. Δυστυχώς, αυτά δεν διαφοροποιούνται πλήρως ακόμα και από επαγγελματίες, προκαλώντας σημασιολογικές, θεωρητικές και πολιτικές διαφορές ξανά και ξανά.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που εξακολουθούμε να αισθανόμαστε αυτές τις μέρες, ξεκίνησε το 2007 από τις πρώτες «φούσκες» που εμφανίζονται στην αγορά ακινήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες (αγγίζοντας κατασκευαστικές και αυτοκινητοβιομηχανίες μετά την επίτευξη χρηματοπιστωτικού και τραπεζικού τομέα επίσης). Η κρίση έφτασε στην Ευρώπη από την κρίση χρέους που έγινε δραματική το 2010 και ξεκίνησε από την οικονομική κατάρρευση της PIGS (Πορτογαλία, Ιρλανδία, Ισλανδία, Ελλάδα και Ισπανία). Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Νομισματική Ένωση είχε ταλαντευτεί εξίσου.

Αυτοί οι παράγοντες δεν έφεραν μόνο τα συνηθισμένα προβλήματα σε περίπτωση οποιασδήποτε παρόμοιας κρίσης (αύξηση της ανεργίας, συρρίκνωση του ΑΕΠ, πτώση της παραγωγής, να χάνει την οικονομική εμπιστοσύνη, γενική αβεβαιότητα και η εμφάνιση του φόβου του μέλλοντος), αλλά αναβίωσε επίσης θεωρητικές, πολιτικές και πολιτιστικές μάχες μεταξύ των ελεύθερων οπαδών της αγοράς και τον παρεμβατισμό.

Ούτε οι καλύτεροι οικονομολόγοι του κόσμου ούτε οι πιο επιτυχημένοι επιχειρηματίες και οι έμποροι ή οι μελλοντολόγοι είναι σε θέση να εκτιμήσουν πόσο καιρό η κρίση θα κρατήσει και τι επακόλουθα θα έχει. Ομοίως, η μάχη μεταξύ των οικονομικών δογμάτων που αντιπροσωπεύουν διαφορετικές απόψεις δεν συρρικνώνεται.

Η παρούσα μελέτη προσπαθεί να χαρτογραφήσει τις επιπτώσεις της παγκόσμιας, ευρωπαϊκής και της Κροατικής οικονομικής κρίσης στην οικονομία, την οικονομική φιλοσοφία και κάθε επίπεδο της μακροοικονομίας.

Λέξεις-Κλειδιά: παγκόσμια οικονομική κρίση, ύφεση, υψηλού κινδύνου δάνεια, εννοιολογικά και παρεκβατικά σοκ, οικονομική φιλοσοφία, εμπιστοσύνη, εταιρική κοινωνική ευθύνη, κρατική παρέμβαση, περιφερειακή οικονομία.

*

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση που ξεκίνησε στις ΗΠΑ το 2007 έφερε κυρίως τυπικά οικονομικά προβλήματα παρόμοια με άλλες κρίσεις: την αύξηση της ανεργίας, μείωση του ΑΕΠ, την οικονομική κρίση εμπιστοσύνης και την εμφάνιση της γενικής δυσπιστίας και του φόβου για το μέλλον. Επιπλέον, νέα προβλήματα εμφανίστηκαν, όπως πολιτικές και πολιτιστικές μάχες μεταξύ των οπαδών της ελεύθερης

αγοράς και του παρεμβατισμού¹ στο σύγχρονο κόσμο καθώς και διαφορές μεταξύ των οπαδών της ΕΚΕ, ωστόσο σε σημαντικά χαμηλότερο ρυθμό.

Παρ' όλα αυτά, πρέπει να γνωρίζουμε ότι ακόμη και σήμερα οι καλύτεροι και πιο σημαντικοί οικονομολόγοι², οι πιο επιτυχημένοι επιχειρηματίες ή οι πλέον εξέχοντες πολιτικοί και μελλοντολόγοι δεν είναι σε θέση να δώσουν στερεά εκτίμηση του μέτρου, της φύσης και του περιεχομένου του οικονομικού και χρηματοπιστωτικού σπασμού που οι ΗΠΑ αντιμετώπισαν το 2007, και άλλες εθνικές, περιφερειακές οικονομίες κατά την περίοδο 2008-2009 και αργότερα το σύνολο της παγκόσμιας οικονομίας.

Είναι ακόμη πιο δύσκολο να μαντέψει κάποιος τι είδους συνέπειες θα έχει στην οικονομική φιλοσοφία, στα οικονομικά παραδείγματα και στα οικονομικά, στους κοινωνικούς θεσμούς, στις μακροοικονομικές θεωρίες και πρακτικές, στην μικροοικονομική πολιτική και στις διεθνείς σχέσεις σε παγκόσμιο, ευρωπαϊκό, Κροατικό και τοπικό επίπεδο.

Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο ότι εύκολα αξίες των οικονομικών αναλυτών και παράγοντες των προβλέψεων αλλάζουν. Την ημέρα πριν θα μπορούσαμε να δούμε την καταπολέμηση των επιστημόνων και των πολιτικών για την οικονομική και μακροοικονομική αισιοδοξία, σήμερα οι περισσότεροι από αυτούς εμφανίζονται με απαισιόδοξα και αποκαλυπτικά σενάρια.

Στις αρχές του 2009, όταν το <<πακέτο³ για την ενίσχυση της οικονομίας>> του Μπαράκ Ομπάμα πέρασε, θα μπορούσαμε να βιώσουμε κάποιες ιδιαίτερα έντονες θεωρητικές διαφωνίες σχετικά με τη στρατηγική αποχώρησης από την ύφεση. Οι περισσότεροι σημαίνοντες αμερικανοί οικονομολόγοι και πάλι χωρίστηκαν σε δύο μέρη για την αξία, θεωρία και πολιτική: αυτοί που υποστήριζαν την κρατική παρέμβαση και την αποκατάσταση αποδυναμωμένων οικονομικών και του πραγματικού τομέα (κυρίως αυτοκινητοβιομηχανία και τις κατασκευές) και εκείνοι που ήταν εναντίον.

Υπό όρους μιλώντας, οι επαγγελματίες χωρίστηκαν σε οπαδούς της οικονομικής φιλοσοφίας του «ορατού χεριού» του Keynes ή «αόρατου χεριού» του Adam Smith και οι οπαδοί της «οικονομίας της προσφοράς» του μεγάλου γκουρού Milton Friedman. Η δεύτερη μεγαλύτερη ύφεση αναβίωσε όχι μόνο τη θεωρία του Keynes, αλλά σε πολλά μέρη του κόσμου, ιδιαίτερα στη Νότια Αμερική και αναβίωσαν και οπαδούς της κληρονομιάς του Καρλ Μαρξ.

Μετά ο Πρόεδρος Ομπάμα δήλωσε στις 9 Ιανουαρίου 2009, ότι «δεν υπάρχει καμία παρανόηση γύρω από το γεγονός ότι η κρατική παρέμβαση είναι απαραίτητη, με τη μορφή ενός σχεδίου στήριξης της οικονομικής ανάκαμψης», 200 οικονομολόγοι συγκαλούνται από το αρκετά ισχυρό Cato Institute να υποστηρίζουν τις αρχές της ελεύθερης επιχείρησης και δωρεάν λειτουργία της αγοράς με ελάχιστη κρατική παρέμβαση, ο οποίος αμφισβήτησε δημοσίως και το δήλωσε σύμφωνα με τον πρόεδρο σχετικά με την οικονομική ζωή της χώρας. Επιβεβαίωσαν την ακόλουθη δήλωση με την υπογραφή τους που δημοσιεύθηκε σε ένα πλήρες-ολοσέλιδο άρθρο της *New York Times*:

«Με όλο τον σεβασμό μας, κύριε Πρόεδρε, η αλήθεια δεν είναι ότι συμφωνούμε. Αν και λέγεται ότι κάθε οικονομολόγος είναι κεϋνσιανός και ότι όλοι μας συμφωνούμε με την αύξηση της επιρροής του κράτους, δεν πιστεύουμε ότι ο σωστός τρόπος για την αύξηση των οικονομικών αποτελεσμάτων θα είναι πιο μαζικές κρατικές δαπάνες. Η Ανώτατη κατανάλωση στο κράτος δεν ανέδειξε ούτε τον Πρόεδρο Hoover ή Roosevelt από τη Μεγάλη Κρίση της δεκαετίας του '30 και δεν αποθήκευσε τη «χαμένη δεκαετία» της Ιαπωνίας στη δεκαετία του '90. Η πίστη στις υψηλές κρατικές δαπάνες για να βγάλουν την Αμερική από το πρόβλημα σήμερα είναι μόνο η νίκη της ελπίδας επί της εμπειρίας. Οι πολιτικοί είναι μόνο σε θέση να βοηθήσουν την οικονομία με την αποφυγή εμποδίων μπροστά από την εργασία, την αποταμίευση, τις επενδύσεις και την παραγωγή. Φορολογικές και κρατικές μειώσεις τελών είναι ο καλύτερος τρόπος για να αφήσει τα μέσα της δημοσιονομικής πολιτικής να στηρίξουν την ανάπτυξη».⁴

¹ Το Θεσμικό πλαίσιο της κρατικής παρέμβασης στην ανοικτή κοινωνική οικονομία και την παγκόσμια οικονομία είναι πολύ πιο περιορισμένο

² Η έκφραση <<Βέλτιστοι οικονομολόγοι>> είναι να θεωρείται υπό όρους. Εδώ εννοούμε επιστήμονες που αναφέρονται συχνότερα σε θεωρητικές, πολιτικές και δημόσιες συζητήσεις σχετικά με την παγκόσμια οικονομική κρίση. Για τη μέτρηση και την κατάταξη υπάρχουν πολλές προσπάθειες εκ των οποίων η πιο σημαντική είναι του ΙΔΕΕΣ. Με βάση αυτή την κατάταξη των 10 πιο διάσημων οικονομολόγων το 2010 είναι οι εξής: 1. Joseph E. Stiglitz, 2. Andrei Shleifer, 3. Robert J. Barro, 4. James J. Heckman, 5. Robert E. Lucas Jr, 6. Martin Feldstein Σ., 7. Γ. Β. Peter Phillips, 8. Daron Acemoglu, 9. Jean Tirole i 10. Edward C. Prescott. (<http://ideas.repec.org/top/top.person.all.html>)

³ Δέσμη μέτρων-διοίκησης του Ομπάμα για την ενίσχυση της οικονομίας ψηφίστηκε από το Κογκρέσο τον Φεβρουάριο του 2009. Η ονομαστική αξία του ήταν 787 δισεκατομμύρια δολάρια και είχε συμπεριληφθεί στο νόμο ARRA, Αμερικανική Ανακτητική και Επανεπενδυτική Πράξη του 2009 (Pub.L. 111-5). Το οικονομικό πρόγραμμα της νέας κυβέρνησης είναι η λογική συνέχεια των δύο πράξεων που ψηφίστηκαν το 2008, το τελευταίο έτος της κυβέρνησης Μπους, προκειμένου να ξεπεραστεί η ύφεση: Νόμος για την Οικονομική Διέγερση του 2008 και Επείγουσα Πράξη Οικονομικής Σταθερότητας του 2008 υποστηρίζοντας το TARP, Ταραγμένα Περιουσιακά Στοιχεία Ελαφρυντικό πρόγραμμα.

⁴ Η έκθεση είναι προσβάσιμη: www.cato.org/special/stimulus09/alternate_version.html

Αξίζει να αναφέρουμε ότι η κροατική καθηγήτρια *dr. Pavel Šavor* από το πανεπιστήμιο της Πενσυλβανίας ενήργησε ως αντι-κεϋνσιανή.

Παρά το γεγονός ότι οι οπαδοί της κρατικής παρέμβασης δεν δημιουργούν μια επίσημη ομάδα, υπογράφοντας σε ανοικτές επιστολές και σε προσφυγές τα ονόματά τους είναι γνωστό για το κοινό και από θεωρητική άποψη επηρέασαν την Αμερική σήμερα. Πιο γνωστοί δρώντες μεταξύ των λεγόμενων νέων Keynesians είναι George Akerlof, Ben Bernanke, Olivier Blanchard, Alan Blinder, Stanley Fischer, Jordi Gali, Mark Gertler, Robert J. Gordon, Nobuhiro Kiyotaki, Paul Krugman, N. Gregory Mankiw, Maurice Obstfeld, Edmund Phelps, Kenneth Rogoff, David Romer, Julio Rotemberg, Nouriel Roubini, Andrei Shleifer, Lawrence Summers, ο Robert Shiller, Joseph Stiglitz, John B. Taylor και Michael Woodford.

Τέλος του 2008 και αρχές του 2009 χαρακτηρίστηκε όχι μόνο από την θεωρητική και την πολιτική διαφορών των οικονομολόγων σχετικά με τις πιθανές στρατηγικές για την τόνωση της οικονομίας, αλλά και από την αντιπαλότητα των απαισιόδοξων προγνωστικά του νέου κεϋνσιανισμού.

Στην αρχή του 2009, στις 9 Ιανουαρίου ο νομπελίστας Paul Krugman περιγραφεί ως εξής την κατάσταση της αμερικανικής και της παγκόσμιας οικονομίας στο *New York Times*, η μεγαλύτερη εφημερίδα με επιρροή στον κόσμο:

«Είναι πραγματικότητα ότι οι οικονομικοί δείκτες είναι τρομεροί, όχι μόνο στις ΗΠΑ αλλά και σε όλο τον κόσμο. Η βιομηχανική παραγωγή συρρικνώνεται παντού. Οι τράπεζες δεν δίνουν δάνεια, οι επιχειρήσεις και οι πολίτες δεν ξοδεύουν. Μην καταχρόμαστε τους εαυτούς μας : αυτή (η οικονομική ύφεση) φαίνεται πράγματι να είναι η αρχή μιας δεύτερης μεγάλης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης» (Krugman, 2009a).

Συνέχισε τις καταστροφικές προβλέψεις του στη σελίδα του, σε πολλά από τα άρθρα του και σε περίπτωση που δημοσιεύονταν. Συνήθιζε τακτικά εκφράσεις από την ομάδα της επιστημολογίας και τη φιλοσοφίας, όπως οικονομική καταστροφή, ακμή ή βύθιση, κόλαση και στροβιλισμού.

Στο άρθρο του με τίτλο *On The Edge* που δημοσιεύθηκε στις 6 Φεβρουαρίου 2009 στην εφημερίδα *New York Times*, ο Κρούγκμαν εξήγησε δύο ριζοσπαστικές θεωρίες για το μέλλον της αμερικανικής οικονομίας που συνδέονται στενά μεταξύ τους. Η πρώτη ήταν: «η αμερικανική οικονομία βρίσκεται στο χείλος της οικονομικής καταστροφής», η δεύτερη ήταν: «Η Washington χάνει την αίσθηση της πραγματικότητας. Εδώ όλα είναι σχετικά είναι ότι μπορούμε εύκολα να πάμε σε μια οικονομική δίνη, από την οποία θα είναι δύσκολο να βγούμε από τη στιγμή που έχουμε ήδη πέσει μέσα »

Υποψίες του για την νέα ή τη δεύτερη Μεγάλη παγκόσμια οικονομική κρίση ήταν ο λόγος για τον οποίο ο Krugman είχε επιμείνει στην άποψη του: η δημοσιονομική πολιτική των ΗΠΑ το 2009 και το 2010 θα πρέπει να βασίζεται στην τόνωση της οικονομικής και της οικονομικής δραστηριότητας, τη μείωση της ανεργίας και την παραγωγή της οικονομικής ανάπτυξης, αντί του ελλείμματος.

«Είναι πολιτικά μόδα να επικρίνουν δαπάνες, οι κρατικές και η απαιτητική δημοσιονομική πειθαρχία. Σε αυτό το σημείο του χρόνου η άνοδος των κρατικών δαπανών είναι ό, τι μια εξαιρετική γιατρός θα πρότεινε. Ο φόβος του ελλείμματος του κράτους πρέπει να ξεχωρίζει τώρα.» (Krugman, 2008b)

Ο *Justin Linn*, σημαντικός οικονομολόγος της Παγκόσμιας Τράπεζας, βρίσκεται πολύ κοντά στην απαισιοδοξία του Krugman ο οποίος χαρακτήρισε τις προοπτικές της παγκόσμιας οικονομίας στις αρχές του 2009, ως εξής:

«Αυτή τη στιγμή φαίνεται ότι η συνέπεια αυτού του προβλήματος θα είναι η μεγαλύτερη οικονομική κρίση που έχουμε δει ποτέ από το 1930».⁵

Ένας άλλος κάτοχος του βραβείου Νόμπελ, ο *Joseph Stiglitz* πλησιάζει επίσης σε αυτή την άποψη ο οποίος είπε στην ομιλία του τα εξής για τους Σέρβους επιχειρηματίες, τους εμπειρογνώμονες και τους πολιτικούς στο Βελιγράδι, στο Hyatt Regency Hotel, το Δεκέμβριο του 2008:

«Λόγω των αρνητικών παραγόντων της παγκοσμιοποίησης, η κρίση εξαπλώθηκε σε άλλα μέρη του κόσμου, από τις ΗΠΑ. Ως εκ τούτου είναι πιθανό ότι η Ευρώπη πρέπει να αντιμετωπίσει με ακόμη μεγαλύτερο οικονομικό χάος από ό, τι παρατηρήθηκε στις ΗΠΑ, που θα πλήξει χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης περισσότερο, καθώς εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό περισσότερο στους ανεπτυγμένους γείτονές τους.»⁶

Πήρε την ευκαιρία και μίλησε για την κατάσταση της Σερβίας ως «λιγότερο ολοκληρωμένη χώρα» και είπε τα εξής:

«Η Σερβία έχει την ευκαιρία να αποφύγει αυτή την κρίση που πλήττει ολόκληρο τον κόσμο, αλλά είναι αλήθεια σε γενικές γραμμές ότι μόνο λίγες χώρες δεν θα καταστραφούν. Είναι πιθανό ότι λιγότερο ολοκληρωμένες χώρες θα είναι λιγότερο κατεστραμμένες από τους άλλους οι οποίοι εξαρτώνται περισσότερο από τους ξένους επενδυτές λόγω της ανάπτυξής τους.»⁷

⁵ Global Economic Prospects: Commodities at the Crossroads 2009, http://siteresources.worldbank.org/INTGEP2009/Resources/10363_WebPDF-w47.pdf

⁶ Radio B-92, 21th January 2009, <http://www.b92.net/eng/insight/interviews.php>

⁷ Ibid

Σε αντίθεση με τον Krugman, Stiglitz, ο Justin Lin και οι κόκκινοι οικονομολόγοι, καθηγητές της οικονομικής ιστορίας σκέφτηκε ότι η πρώτη οικονομική κρίση του 21ου αιώνα δεν είναι μια πιθανή δεύτερη παγκόσμια κρίση, αλλά επανάληψη της ιστορίας. Σε αυτό το πλαίσιο, η καλύτερη γραφή από εκείνες που δημοσιεύτηκαν για αυτό το θέμα⁸ αποδείχθηκε η «Αυτή τη φορά είναι διαφορετικά: Οκτώ αιώνες των Financial Folly, γράφτηκε από Carmen M. Reinhart⁹ και Kenneth S. Rogoff¹⁰. Αυτή η γραφή είναι θεματικά παρόμοια με την περίφημη μονογραφία του Charles Kindleberger από το 1989 με τίτλο Μανίες, Πανικοί και Χτυπήματα: Μια ιστορία της οικονομικής κρίσης, ωστόσο, είναι πολύ διαφορετική όσον αφορά τη μεθοδολογία της. Ενώ ο Kindleberger χρησιμοποιεί αφηγηματική και περιγραφική μέθοδο για την ανάλυση της ιστορίας της οικονομικής κρίσης, οι άλλοι δύο συγγραφείς εφαρμόζουν στατιστικές απόψεις και υποστηρίζουν τα αποτελέσματα της ανάλυσής τους από πολλά διαγράμματα και γραφικές παραστάσεις.

Με την εφαρμογή της μεθοδολογίας της διεθνούς ιστορικής ανάλυσης, εξετάζοντας τη σχέση των χρηματοπιστωτικών και των πραγματικών τομέων μεταξύ 1900 και 2008 (εξεταστική περίοδος μεταξύ 1800 και 2008, επίσης, χρησιμοποιείται μερικές φορές) συγγραφείς κατόρθωσαν να αποδείξουν ότι η τελευταία οικονομική κρίση δεν αποτελεί εξαίρεση, αλλά κανονικό παράδειγμα της κυκλικής κρίσης μέσω της ιστορίας.

Επίσης, αποδεικνύεται ότι δεν είναι μόνο εθνική και παγκόσμια κρίση αλλά έχει και κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες που δείχνουν την ιστορική κανονικότητα.

Ο Reinhart έγραψε τα εξής για το θέμα αυτό:

«Έντονες οικονομικές υφέσεις ακολουθούν τραπεζικές κρίσεις. Με τα έσοδα της κυβέρνησης να πηγαίνουν προς τα κάτω, τα δημοσιονομικά ελλείμματα να επιδεινώνονται. Ελλείμματα οδηγούν σε χρέος. Ως συνέχια του χρέους θα υπάρξουν μέχρι και υποβαθμίσεις αξιολόγησης. Για τις πιο τυχερές χώρες, η κρίση δεν έχει οδηγήσει σε θανατηφόρα λάθη, αλλά για πολλούς έχει».¹¹

Ο Reinhart θα έπρεπε να έχει προσθέσει δύο ακόμη παράγοντες που αναφέραμε παραπάνω: την πτώση των τιμών των ακινήτων και την αύξηση της ανεργίας. Μια μελέτη για την ανάλυση της τραπεζικής κρίσης των ανεπτυγμένων χωρών μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο συγκρίνει δεκαοκτώ χιλιάδες περιπτώσεις (προβάλλοντας πέντε περιπτώσεις: στην Ισπανία το 1977, στη Νορβηγία το 1987, στη Φινλανδία και στη Σουηδία το 1991 και στην Ιαπωνία το 1992) έδειξε ότι αυτές οι κρίσεις έχουν μετρήσιμα αποτελέσματα στην πραγματική οικονομία και τις σχέσεις της αγοράς. Η μελέτη διεξήχθη με βάση τα ακόλουθα θέματα: (α) πτώση των τιμών των ακινήτων, (β) πτώση των τιμών των μετοχών, (γ) η αύξηση της ανεργίας, (δ) μείωση του ΑΕΠ και (ε) την αύξηση του χρέους του κράτους.

Πίνακας 1.1. Μέσες συνέπειες 18 τραπεζικών κρίσεων των ανεπτυγμένων χωρών μεταξύ 1945 και 2008

Συνέπειες	Ποσοστό	Διάρκεια (σε έτη)
Μέση μείωση των τιμών των ακινήτων	35.5	6.0
Μέση συρρίκνωση των τιμών των μετοχών	55.9	3.4
Μέση αύξηση της ανεργίας	7.0	4.8
Μέση πτώση του ΑΕΠ	93.0	1.9
Σωρευτική αύξηση του δημόσιου χρέους	86.0	

Ο Reinhart και ο Rogoff επισημαίνουν την υπερβολική συγκέντρωση του χρέους ως κοινό παρονομαστή της οικονομικής κρίσης και τα φαινόμενα που τις ακολουθούν.

«Εάν η κοινή ουσία υφίσταται στην περίπτωση των διαφόρων κρίσεων που εξετάζουμε σε αυτό το βιβλίο, τότε θα πρέπει να είναι υπερβολική η συσσώρευση του χρέους. Δεν έχει σημασία αν το κράτος, οι τράπεζες, οι εταιρείες ή οι καταναλωτές αυξάνουν το χρέος, αυτό σημαίνει πολύ υψηλότερο κίνδυνο σε συστημικό επίπεδο που πρώτα φαίνεται να είναι. Με τις κρατικές εισφορές κεφαλαίων υποδηλώνει υψηλότερη οικονομική ανάπτυξη από ό, τι είναι στην πραγματικότητα. Το χρέος του ιδιωτικού τομέα μπορεί να αυξήσει θεαματικά τις τιμές των ακινήτων και των μετοχών πάνω από το συγκεκριμένο βιώσιμο επίπεδο που μακροπρόθεσμα δημιουργεί ψευδαίσθηση της σταθερότητας των τραπεζών και της κερδοφορίας, αλλά είναι μόνο μια φούσκα. Μια τέτοια μεγάλη αύξηση των χρεών ωθεί επίσης την οικονομία σε κρίση

⁸ Λογοτεχνία για την οικονομική κρίση είναι γραμμένη, όχι μόνο από τους επιστήμονες, αλλά και από χρηματοοικονομικούς συμβούλους, χρηματοδότες, δημοσιογράφους και άλλους.

⁹ Η Carmen M. Reinhart είναι καθηγήτρια Οικονομικών στο Πανεπιστήμιο του Maryland και συχνή ομιλήτρια σε ακαδημαϊκά φόρουμ MMF και της Παγκόσμιας Τράπεζας

¹⁰ Ο Kenneth S. Rogoff είναι καθηγητής οικονομικών και πολιτικών του Harvard, ωρίτερα κορυφαίος οικονομολόγος της MMF και τακτικός εμπειρογνώμων της Financial Times και της Wall Street Journal. Υποστήριξε σθεναρά την παρεμβατικότητα της Αμερικής και άλλων κρατών. Δήλωσε στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ το 2009, ότι το να ανησυχούν για τον πληθωρισμό στις μέρες μας είναι κάτι σαν να ανησυχούν για ευλογία, όταν υπάρχει κίνδυνος για μαύρο θάνατο. (<http://csrinternational.blogspot.com/2009/02/davos-2009-quotable-quotes.html>)

¹¹ Reinhart, 2009c

εμπιστοσύνης, ειδικά στην περίπτωση των βραχυπρόθεσμων χρεών απαιτεί συνεχή αναχρηματοδότηση. Άνθιση που βασίζεται στο χρέος εξασφαλίζει ψευδή δήλωση για την πολιτική, τη δυνατότητα των μεγάλων κερδών για τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, ενώ εγγυάται βραχυπρόθεσμη αύξηση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών της χώρας. Αυτά τα είδη των υφέσεων συνήθως καταλήγουν σε αποτυχία. (Reinhart, Rogoff, 2009b: XXV)

Νομίζω ότι οι παραπάνω σκέψεις είναι διδακτικές και προειδοποιούν για πολλές υπερχρεωμένες επιχειρήσεις καθώς και τα κράτη, συνεπώς, και την Κροατία,. Μεταξύ 1995 και 2008, η Κροατία έχτισε μεγάλο μέρος της οικονομικής της ανάπτυξης κατά το ανεξέλεγκτο εσωτερικό και εξωτερικό χρέος¹² λόγω της διαθεσιμότητας των «φτηνών κεφαλαίων». Στα επόμενα χρόνια θα είναι ένα σοβαρό πρόβλημα το γεγονός ότι τα κεφάλαια αυτά, και οι δύο πιστώσεις και οι άμεσες ξένες επενδύσεις θα είναι διαθέσιμες με τις δυσκολίες και τα «ακριβά».

Ωστόσο, είναι δύσκολο να κρίνουμε σήμερα πως η πρώτη οικονομική κρίση του 21ου αιώνα, που δεν έχει ακόμη γενικά αποδεκτό όνομα, θα μοιάζει με μια ιστορική άποψη. Σε γενικές γραμμές αυτή την κρίση που προκάλεσε μια εννοιολογική και σοκ λόγω της χρήσης των εκφράσεων που δεν είναι ακόμη σαφές σε νόημα και το περιεχόμενό τους.

Οικονομικοί ειδικοί εφαρμόζουν διάφορους όρους για την περιγραφή των οικονομικών προβλημάτων: καθυστέρηση, στασιμότητα, στασιμοπληθωρισμό (στασιμότητα της οικονομικής ανάπτυξης με την εμφάνιση του πληθωρισμού), ύφεση και την κατάθλιψη.

Σε ιδιαίτερα δύσκολες καταστάσεις οι εκφράσεις του χάους και της συντριβής που χρησιμοποιούνται.

Οι δυσκολίες από αυτές τις εκφράσεις απεικονίζονται πολύ καλά από την εμφάνισή τους στο διαδίκτυο. Στις 10 Ιανουαρίου 2010, με τη χρήση της Google αναζήτησης, η σειρά εμφάνισης των εκφράσεων στα Κροατικά και τα αγγλικά έγγραφα ήταν η ακόλουθη:

Πίνακας 1.2. Αριθμός Google εγγράφων που περιέχουν στην αναζήτηση εκφράσεις (για 21, Γενάρη του 2010)

Κατάταξη	Έκφραση	Αριθμός εμφάνισης
1.	Κρίση	152,000,000
2.	Κατάθλιψη	71,200,000
3.	Ύφεση	35,300,000
4.	Χρηματοπιστωτική κρίση	16,600,000
5.	Οικονομική κρίση	9,900,000
6.	Μεγάλη ύφεση	6,580,000
7.	Οικονομική ύφεση	1,590,000
8.	Οικονομική ύφεση	540,000
9.	Μεγάλη συρρίκνωση	245,000

Αυτές οι εκφράσεις με όμοια ή παρεμφερή σημασία έχουν πάρα πολλούς κανονιστικούς και γραμματικούς ορισμούς ως εκ τούτου δεν μπορούν πάντα να εφαρμοστούν με ακρίβεια, ώστε να αποφευχθεί οποιαδήποτε σημασιολογική, θεωρητική ή πολιτική παρεξήγηση.

Για παράδειγμα, οι περισσότεροι ειδικοί συμφωνούν ότι καλούμε κάθε περίπτωση ύφεση όταν το ΑΕΠ συρρικνώνεται σε δύο τρίμηνα τουλάχιστον. Ωστόσο, λόγω της πληθώρας των περιστάσεων και των συνεπειών που πρέπει να εξετάσει και άλλα μέτρα της ύφεσης όπως η πτώση της βιομηχανικής παραγωγής, την αύξηση της ανεργίας, τη συρρίκνωση των επενδύσεων, τη μείωση των αγοραπωλησιών ακινήτων, την πτώση της κατανάλωσης, κλπ.

Η κατάθλιψη δεν είναι γραμματικά προνόμιο της οικονομίας είτε είναι αρχικά ένας ψυχολογικός και ψυχιατρικός όρος.

Τα ορθογραφικά προβλήματα πιθανόν να προκλήθηκαν επειδή η ίδια έκφραση της κρίσης έχει πολλές αποχρώσεις του νοήματος.

Η ακόλουθη φράση αποτελεί ένα εξαιρετικό παράδειγμα για την γραμματική επινοητικότητα: η ύφεση είναι όταν ο γείτονάς μας, έχασε τη δουλειά του. Κατάθλιψη είναι όταν χάσω τη δουλειά μου. Οικονομική κρίση είναι όταν και οι δύο από μας χάσουν.

Η έκφραση της μεγάλης συρρίκνωσης χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Milton Friedman για την κρίση της δεκαετίας του '30.¹³

¹² Ο Reinhart και ο Rogoff δίνουν ιδιαίτερη προσοχή για να κρύψουν τα εσωτερικά χρέη για τις στατιστικές για πολλά κράτη, ιδίως στην περίπτωση των βραχυπρόθεσμων χρεών, που μπορεί εύκολα να δημιουργήσουν πανικό.

¹³ Η έκφραση εμφανίστηκε για πρώτη φορά ως τίτλος στο κεφάλαιο «Μια νομισματική ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών, 1867-1960», που γράφτηκε από τον Milton Friedman και την Anne Jacobson Sshwartz το 1963. Μετά την αρχική δήλωση των συντακτών της Μεγάλης Παγκόσμιας Κρίσης ήταν πράγματι μια μεγάλη συστολή, η οποία

Η Θεωρία του βραχίονα σχετίζεται με την υπερβολική υπερχρέωση και τον οικονομικό τομέα με έντονη καινοτομία¹⁴ που υποστηρίζεται κυρίως από τρεις οικονομολόγους οι οποίοι καταδικάστηκαν από άλλους επαγγελματίες να είναι οπαδοί της οικονομικής Αποκάλυψης και της υπερβολικής απαισιοδοξίας εκείνη τη στιγμή, όταν η κυρίαρχη κατεύθυνση ήταν η οικονομική αισιοδοξία.

Ένας από αυτούς ήταν ο *Robert James Shiller*, καθηγητής οικονομικών συμπεριφορισμού (ακριβέστερα του οικονομικού συμπεριφορισμού) στο Πανεπιστήμιο του Yale. Ήταν ο μόνος οικονομολόγος στον κόσμο που προβλέπει τόσο από την οικονομική κρίση του 21ου αιώνα και βασίζεται σε μια απλή ιστορική-στατιστική ανάλυση. Απόθεμα η κρίση ανταλλαγής του 2000 και την οικονομική κρίση του 2007. Στη μέση της δεκαετίας του '80 με τον συνάδελφό του John Campbell, ο Shiller θα αναπτύξει ένα σύστημα για τη μέτρηση της πραγματικής αξίας των αποθεμάτων. Τιμή-κέρδος αναλογία που χρησίμευσε ως σημείο εκκίνησης σε εταιρικές όσο και σε άλλες μετοχές. Η αναλογία αυτή είναι πρότυπο μέτρο της αξίας της μετοχής και έτσι εμφανίζεται τακτικά στο χρηματιστήριο. Η διαφορά ήταν ότι το χρηματιστήριο δημιουργεί το μέτρο που βασίζεται σε μια προηγούμενη περίοδο (συνήθως χρησιμοποιώντας προηγούμενο έτος), ενώ το μέτρο του Shiller χρησιμοποιείται σε μια περίοδο δέκα ετών. Για να αποδειχθεί η διακύμανση του μέτρου που κατασκευάστηκε μπορεί να συσχετίζεται με τον ρυθμό της ύφεσης, προετοίμασαν στατιστική ανάλυση για την περίοδο μεταξύ του 1980 και του 2000 (όταν ο Shiller ανακοίνωσε το γεγονός της ύφεσης και την κατάρρευση των υπερδυνάμεων του διαδικτύου) και στη συνέχεια για μια περίοδο έως το 2005 χρησιμοποιώντας υπολογισμούς άλλου μέτρου. Με βάση τον Case-Shiller δείκτη που χρησιμοποιεί αναλογία των τιμών των ακινήτων και των εσόδων των νοικοκυριών, ο Shiller ανακοίνωσε την άφιξη της τρέχουσας μεγάλης παγκόσμιας κρίσης και το γεγονός της ύφεσης μετά από αυτήν.

Υποτιμημένη για χρόνια και αστείο μεταξύ των επαγγελματιών (κυρίως ανάμεσα στους οπαδούς της οικονομίας των υπηρεσιών και γενικά της απορρύθμισης της αγοράς), ο Shiller σήμερα ονομάζεται η φούσκα¹⁵ που δεν είναι καθόλου ένα παρατσούκλι, είναι μάλλον σύμβολο της αναγνώρισης και του σεβασμού.

« Η Παράλογη ευφορία » βιβλίο του Shiller που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 2000, ανακοίνωνε την κατάρρευση της αγοράς της οικονομίας του Διαδικτύου και των αποθεμάτων κρίσης συναλλάγματος μετά τη δημοσίευσή τη δεύτερη φορά το 2005. Η νέα έκδοση περιλαμβάνει επίσης γραφήματα των υπολογισμών με βάση το δείκτη που αναπτύχθηκε με την υπόθεση Karl. Ο νέος δείκτης δημιουργήθηκε με βάση την πειθώ ότι οι τιμές των ακινήτων θα πρέπει να ακολουθούν την βασική οικονομική λογική σε μακροπρόθεσμη βάση (εκτός από ειδικές γεωγραφικές περιοχές όπου δεν υπάρχει δυνατότητα για περαιτέρω κατασκευή στο σύνολο) που σημαίνει ότι πρέπει να διαφέρουν με βάση την αρχή της «κατασκευής κανονικής απόδοσης ». Εύκολα προσβάσιμες «φτηνές» πιστώσεις, σκιώδες τραπεζικό σύστημα και εικασίες χρηματιστηρίου δημιουργούν τεχνητά μεγαλύτερη ζήτηση στην αγορά ακινήτων που δημιουργεί οικονομικές φούσκες που πρέπει απαραίτητα να καταρρεύσουν. Χρησιμοποιώντας εκφράσεις του Μαρξ: η τεχνητή έκρηξη ακολουθείται από την κρίση υπέρ-παραγωγής, πτώση των τιμών των ακινήτων και την ακρίβεια των χρημάτων (λόγω της αφερεγγυότητας που προκαλείται από την αύξηση των επιτοκίων) και τέλος όλο αυτό οδηγεί σε λανθάνουσα κρίση του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Με την επιτυχή πρόγνωση της κρίσης δύο ο Robert Shiller κατάφερε να κλείσει όχι μόνο την προσωπική αποζημίωση και τα μέσα ενημέρωσης της επιτυχίας, αλλά θα μπορούσε επίσης να τονίσει την κυριαρχία των μαθηματικών υπολογισμών στον τομέα των χρηματιστηρίων. Αυτή η κυριαρχία γεννήθηκε το 1952 στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου, όταν ένας φοιτητής, ο Harry Markowitz έκανε απόθεμα συναλλαγματικού κινδύνου ίση με ορισμένες μαθηματικές παραλλαγές. Ο Justin Fox εξηγεί στο βιβλίο του «Ο μύθος της Ορθολογικής Αγοράς: Μια ιστορία των κινδύνων, των οφελών και των παραισθήσεων στη Wall Street» εκτιμάται από τον Paul Krugman στους *New York Times*¹⁶ ότι μια νέα οικονομική θεωρία είχε αναπτυχθεί ότι δεν εξέταζε τη συμπεριφορά των επενδυτών πια αλλά απαιτείται μάλλον οι επενδυτές να μάθουν πώς να συμπεριφέρονται μετά το CAPM (ΥΑΠΣ = Υπόδειγμα Αποτίμησης Περιουσιακών Στοιχείων). Για ακαδημαϊκή διαπίστωση του Harry Markowitz έλαβε το βραβείο Νόμπελ το 1990, μαζί με τον William Sharpe και Merton Miller¹⁷. Από την οικονομία του συμπεριφορισμού αυτή τη στιγμή μπορούμε να

διήρκεσε για μεγάλο χρονικό διάστημα, λόγω της αποτυχίας της νομισματικής πολιτικής της αμερικανικής Κεντρικής Τράπεζας. Νέα έκδοση του τόμου εκδόθηκε το 2008 από το Princeton University Press με την εισαγωγή που γράφτηκε από τον AJ Schwartz.

¹⁴ Καινοτόμος χρηματοπιστωτικός τομέας, ιδίως σκιώδες τραπεζικό σύστημα είναι τόσο μεγάλα συστήματα και η ανάπτυξη των χρηματοπιστωτικών μέσων τους είναι τόσο γρήγορη και συχνή που οι πράκτορες του χρηματιστηρίου δεν είναι σε θέση να τους ακολουθήσουν τόσο εύκολα καθώς και οι ερευνητές στα πανεπιστήμια που ασχολούνται με τραπεζικές, ασφαλιστικές και τη χρηματοδότηση.

¹⁵ Η Έννοια της «φούσκας», σε αυτό το πλαίσιο αυτό είναι η αναληθής επιχείρηση, η απώλεια της αξίας, η εξαπάτηση και η ράμπα.

¹⁶ Paul Krugman, «School for Scoundrels», *New York Times*, 6ος Αύγουστο του 2009, <http://www.nytimes.com/2009/08/09/books/review/Krugman-t.html>.

¹⁷ http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1990/.

υποθέσουμε ότι το επόμενο βραβείο Νόμπελ θα πρέπει επίσης να ληφθεί από οικονομολόγο συμπεριφορισμού. Σήμερα ο Shiller φαίνεται να είναι το ο πιθανός νικητής.

Το 2009 ο Shiller τιμήθηκε με το Βραβείο Deutsch Bank στα Χρηματοοικονομικά και τα νέα μπεστ-σέλερ του «Animal Spirits: πώς η ανθρώπινη ψυχολογία κινεί την οικονομία και γιατί έχει σημασία για τον παγκόσμιο καπιταλισμό» (2009), γραμμένο από κοινού με τον Νομπελίστα George A. Akerlof¹⁸ που θεωρείται σήμερα πως απαιτείται ανάγνωση στην Αμερική, από τα οποία μπορούμε να μάθουμε τα πάντα για τη φύση της οικονομικής κρίσης και της οικονομικής συμπεριφοράς των ατόμων, επιχειρήσεων και κρατών.

Ο τίτλος του βιβλίου καλεί τον John Maynard Keynes που θεωρείται πνεύμα των ζώων ως ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες της οικονομικής ζωής και της συμπεριφοράς. Επιπλέον, οι συντάκτες λένε ότι στο σημερινό κόσμο μας με τα ανεπτυγμένα συναισθηματικά δίκτυα επικοινωνίας διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στην οικονομία, τη συμπεριφορά της αγοράς, την ανάληψη εργασίας και των καταναλωτών σε αντίθεση με τη συμπεριφορά του Adam Smith και τη φυσική άποψη της κυκλικής επιστήμης του.

Ο Shiller και ο Akerlof δικαιούνται να πουν αυτό που είναι ήδη γνωστό στους ειδικούς του μάρκετινγκ: τα συναισθήματα της ασφάλειας-αβεβαιότητας, η εμπιστοσύνη-δυσπιστία, η δικαιοσύνη και η ειλικρίνεια καθώς και η επιθυμία για εμπλουτισμό για οποιαδήποτε τιμή, ακόμη και μέσω της απάτης επηρεάζουν την οικονομική συμπεριφορά των οργάνων, ατόμων, και των κρατών.

Ένας άλλος οικονομολόγος ο οποίος πέτυχε αμερικανική και παγκόσμια επιτυχία με την πρόβλεψη της κρίσης ήταν ο *Nouriel Roubini*¹⁹, καθηγητής του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης, ο οποίος, μετά τις απαισιόδοξες προβλέψεις του λεγόταν απλά Δρ Καταδίκη²⁰ από τους συναδέλφους του. Πήρε το παρατσούκλι του από έναν συνάδελφό του στο Πανεπιστήμιο της Γεωργίας Stephen Mihm, ο οποίος δημοσίευσε ένα ευρύ άρθρο στις 15 Αυγούστου 2006 στην εφημερίδα *New York Times* σχετικά με το πώς ο Roubini βγήκε ως οικονομικός προφήτης.

«Στις 7 Σεπτεμβρίου, 2006, ο Nouriel Roubini, καθηγητής οικονομικών στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, στάθηκε μπροστά από ένα ακροατήριο οικονομολόγων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και ανακοίνωσε ότι μια κρίση πλαθόταν. Κατά τους επόμενους μήνες και χρόνια, προειδοποίησε, οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν πιθανό να αντιμετωπίσουν μια ανεπανόληπτη προτομή στέγασης, μια πετρελαϊκή κρίση, μια απότομη πτώση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών και, τελικά, μια βαθιά ύφεση. Έβαλε μια ζοφερή αλληλουχία των γεγονότων: οι ιδιοκτήτες σπιτιού που αθετούν τις υποθήκες, τρισεκατομμύρια δολάρια από ενυπόθητους τίτλους να διαλευκαίνονται σε όλο τον κόσμο και το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα να τρέμει σε σημείο να σταματά. Οι εξελίξεις αυτές, συνέχισε, θα μπορούσε να ακρωτηριάσουν ή να καταστρέψουν τα κύρια κεφάλαια, τις επενδυτικές τράπεζες και άλλα μεγάλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα όπως η Fannie Mae (Ομοσπονδιακή Εθνική Κτηματομεσιτική Οργάνωση) και Freddie Mac (Ομοσπονδιακή Οργάνωση Στεγαστικού Δάνειο και Υποθήκης).» (Mihm, 2008)

Αν και ο *Anirvan Banerji*, στέλεχος του Ινστιτούτου Οικονομικών Ερευνών της Νέας Υόρκης προσπάθησε να μεσολαβήσει στο κοινό, εξηγώντας ότι οι προηγούμενες δηλώσεις δεν στηρίζονται σε στατιστικά στοιχεία και μαθηματικούς υπολογισμούς, αλλά μάλλον ήταν παραδείγματα της οικονομικής απαισιοδοξίας, η επίδραση που δημιουργήθηκε ήταν αρκετά δραστική. Ο Prakash Loungani, οικονομολόγος του MMF καλώντας τον Roubini δύο φορές για να είναι λέκτορας είπε στον Mihm: «Το 2006 πιστεύαμε ότι ήταν ένας ανόητος. Το 2007 επέστρεψε ως προφήτη.» (Mihm, 2008)

Σήμερα ο Roubini είναι ήδη ο οικονομολόγος με τη μεγαλύτερη επιρροή τόσο πολιτικά όσο και δημοσίως και είναι επίσης ένα πραγματικό αστέρι των μέσων ενημέρωσης: Κατέχει την 81η θέση στην κατηγορία των «100 πιο σημαντικών ανθρώπων του κόσμου» το 2009, όταν δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Times* (εκ των υστέρων από τον Paul Krugman²¹). Στο αγγλικό περιοδικό *Prospect* πήρε τη δεύτερη θέση στη λίστα των 100 κορυφαίων διανοουμένων δημόσιας Βρετανίας τον Ιανουάριο του 2009 (ο κατάλογος δημιουργήθηκε από ψηφοφορία των αναγνωστών). Η *Foreign Policy*²² τον θεωρούσε δικαίως 4ο ανάμεσα στους 100 κορυφαίους παγκόσμιους στοχαστές.

Σήμερα, όταν η ακαδημαϊκή και πολιτική επιρροή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη δημόσια φήμη, το γεγονός ότι ο Roubini ήταν προφήτης της κρίσης έφερε μεγαλύτερο ενδιαφέρον στην ίδια τη μέθοδο που τον βοήθησε να την προβλέψει.

¹⁸ Ο Akerlof μοιράστηκε το βραβείο Νόμπελ με τον Michael Spence και τον Joseph E. Stiglitz το 2009.

¹⁹ Βιογραφία του Roubini: http://en.wikipedia.org/wiki/Nouriel_Roubini

²⁰ Ο Dr Doom, λαμπρός εφευρέτης, μάγος και προφήτης ήταν χαρακτήρας του κόμικς *Fantastic Four* που γράφτηκε από τον Stan Lee και Jack Kirby.

²¹ Paul Krugman, "Nouriel Roubini", *Time*, 30 Απριλίου 2009.

http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1894410_1893209,00.html.

²² «Οι FP Κορυφαίοι 100 Παγκόσμιοι Στοχαστές», *Foreign Policy*,

http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/11/30/the_fp_top_100_global_thinkers?page=0,3.

Στα τέλη του 2009 ξεκίνησε τη δική αρχική σελίδα του συνεχώς παρακολουθώντας και σχολιάζοντας οικονομικά γεγονότα του κόσμου.²³

Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε γι' αυτόν ότι σε αντίθεση με τον Shiller αυτός δεν χρησιμοποιεί μαθηματικά μοντέλα, στατιστικά στοιχεία και σταθερούς δείκτες κατά τη διάρκεια των συμβουλών του στις τράπεζες, επιχειρήσεις και κράτη. Οι δηλώσεις του είναι απόδειξη μιας εξαιρετικά πλούσιας, πολύχρωμης και παγκόσμιας επαγγελματικής εμπειρίας, συνιστάται προσεκτική παρακολούθηση των οικονομικών διαδικασιών και κάτι που μπορεί να ονομαστεί ως οικονομική φαντασία.

Η επίσημη βιογραφία²⁴ του αποδεικνύει ότι μπορούμε πραγματικά να μιλάμε για μια <<παγκόσμια νομάδα>> όπως ο ίδιος αποκαλεί τον εαυτό του: Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το παιδί ενός ορθόδοξου Ισραηλίτη από το Ιράν, πέρασε τα παιδικά του χρόνια στην Τεχεράνη, ο ίδιος ήταν φοιτητής στο Εβραϊκό Πανεπιστήμιο της Ιερουσαλήμ, αποφοίτησε ως οικονομολόγος στην Ιταλία το 1982, μετά από αυτό απέκτησε το διδακτορικό στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ (όπου ο μέντοράς του ήταν ο Jeffrey Sachs). Σπούδασε στο Yale (όπου εργάστηκε μαζί με τον Shiller στους οποίους, όπως είπε, οφείλει την ικανότητά του στις οικονομικές προβλέψεις), διετέλεσε ως συνεργάτης στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την αμερικανική Κεντρική Τράπεζα, διετέλεσε ως οικονομικός σύμβουλος του προέδρου Κλίντον και ως συμμετέχων σπούδασε την κρίση της δεκαετίας του '90 (του Μεξικού το 1994, της Ασίας το 1997-98, της Βραζιλίας και της Ρωσίας το 1998, της Αργεντινής το 2000).

Σύμφωνα με τον Roubini ο λόγος που τα σύγχρονα οικονομικά μοντέλα δεν μπορούν να προβλέψουν εκ των προτέρων την κρίση είναι η ανεπάρκεια τους ότι δεν λαμβάνουν υπόψη παράγοντες της ανθρώπινης συμπεριφοράς, που υψώνεται από τον εμπειρισμό της μηχανικής τους. Ο αγαπημένος συγγραφέα του, ο μετά-κεϋνσιανός οικονομικός αναλυτής Hyman Minsky²⁵ ήταν που ασχολούνταν με αυτό το θέμα κατά τη διάρκεια των εργασιών του λεπτομερώς και με ευχαρίστηση.

Λόγω της μεγάλης του δημόσιας (και όχι τόσο επαγγελματικής) επιτυχίας ο Roubini έχει αντίκτυπο που κάνει τα άρθρα του να θεωρούνται ως ιδιαίτερα προγνωστικά της ακαδημαϊκής ή διαισθητική-επιστημολογίας Το άρθρο του <<Η παρακμή της αμερικανικής αυτοκρατορίας>> που δημοσιεύθηκε το 2008 (όπου έκρινε την οικονομική κρίση ως τελευταίο σύμπτωμα της παρακμής της στρατιωτικής, πολιτικής και οικονομικής κυριαρχίας των Ηνωμένων Πολιτειών) ερμηνεύθηκε επίσης παρόμοια από Αμερικανούς πολιτικούς.

Είναι πιστοποιημένο από το άρθρο η προειδοποίησή του: Περισσότερη καταδίκη μπροστά! που δημοσιεύθηκε το 2009 στην *Foreign Policy* που θα μπορούσε να υπάρχει κάποια αλήθεια σε επικριτές σχετικά με την αέναη απαισιοδοξία του. Μπορούμε να διαβάσουμε την παρακάτω πρόγνωση για το έτος 2010 στο περιοδικό:

«Τα σενάρια της χειρότερης περίπτωσης του περασμένου έτους βγήκαν αληθινά. Η παγκόσμια οικονομική πανδημία που εγώ και άλλοι είχαν προειδοποιήσει είναι τώρα επάνω σε μας. Αλλά είμαστε ακόμα μόνο στα πρώτα στάδια αυτής της κρίσης. Οι προβλέψεις μου για το επόμενο έτος, δυστυχώς, είναι ακόμα πιο δύσκολες: οι φυσαλίδες, ενώ υπήρχαν και πολλές, έχουν αρχίσει μόνο τώρα να σκάνε»(Roubini, 2009).

Ο *Hyman Minsky Philip* (1919-1996) είναι ο τρίτος οικονομολόγος που έγινε διάσημος από την κρίση, όμως μόνο μετά το θάνατό του. Θα μπορούσε να συμβεί κυρίως λόγω αυτών που των σέβονταν, ιδιαίτερα ο Nouriel Roubini και ο Paul Krugman²⁶. Μετά από τα χρόνια που είχε δαπανήσει στο Brown (1949-1958) και το Berkeley (1957-1965) ολοκλήρωσε την καριέρα του ως καθηγητής του Πανεπιστημίου της Ουάσιγκτον του Σεντ Λούις.

Το να είσαι οπαδός του *John M. Keynes* και αντίπαλος της Σχολής του Σικάγου, φονταμενταλισμού της αγοράς και Ρηγκανομικών, ανέπτυξε τη θεωρία του, ήδη από το 1992 για εγγενή αβεβαιότητα των σύγχρονων χρηματοοικονομικών συστημάτων και κυκλικό χαρακτήρα της προθυμίας μας για την κρίση.

Αμέσως μετά το θάνατό του, ο Διευθύνων Σύμβουλος της PIMCO *Paul McCulley*²⁷, ονόμασε την υπόθεση του «Minsky-στιγμή» όταν η νόμιμη διαδικασία κατά την οποία ανεξέλεγκτη οικονομική ανάπτυξη οδηγεί σε συντριβή. Αργότερα η παραπάνω έκφραση έπαιξε κρίσιμο ρόλο στις συζητήσεις για την οικονομική κρίση του 2008-2010.

Είχε εκδώσει τη θεωρία του για εγγενή αβεβαιότητα των σύγχρονων αγορών το 1992 με την «Οικονομική αβεβαιότητα» για τον τίτλο, την χρυσή περίοδο των Ρηγκανόμικς και η Αμερική στο σύνολό της ήταν σε έναν πυρετό οικονομικών, πολιτικών και στρατιωτικών νικών. Το προαναφερόμενο έργο του ακολούθησαν πολλοί μετά την ασιατική κρίση της δεκαετίας του '90. Στο επίκεντρο των έργων του είναι η

²³ <http://www.roubini.com/analysis/88644.php>

²⁴ <http://pages.stern.nyu.edu/~nroubini/referen.htm>

²⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Hyman_Minsky

²⁶ Ο Krugman έχει αφιερώσει αρκετές Αναδρομές στον Minsky στους New York Times, στο δικό του blog και στην ομιλία του «Το προηγούμενο βράδυ» που ξαναδιάβασε Minsky [http://www.princeton.edu/~pkrugman/Διάλεξη 203.pdf](http://www.princeton.edu/~pkrugman/Διάλεξη%203.pdf)

²⁷ Περισσότερα για το βιογραφικό του: http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_McCulley

δήλωση του λέγοντας ότι κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης της αγοράς συναλλάγματος και μετοχών - σε ανοδικές αγορές - η οικονομία ωθείται προς την ύφεση και η κρίση προς την ανεξέλεγκτη συσσώρευση του χρέους.

Ονόμασε τρεις ομάδες των παραγόντων του χρηματιστηρίου που οδηγούν την οικονομία σκόπιμα προς την οικονομική κρίση, στη συνέχεια με τη γενική κρίση: οι δανειολήπτες υψηλού κινδύνου, οι κερδοσκοπικές δανειολήπτες και οι Ponzi δανειολήπτες.

Περιέγραψε τις ακόλουθες φάσεις του δημοσιονομικού κύκλου: 1. Κυβισμός, 2. Καταδίκη, 3. Ευφορία, 4. Ρευστοποιήσεις, 5. Πανικού. Η Minsky-στιγμή είναι η στιγμή στους επιχειρηματικούς και οικονομικούς κύκλους όταν οι επενδυτές αντιμετωπίζουν έλλειψη ταμειακών ροών ή το φαινόμενο που δεν μπορούν να αποπληρώσουν τρέχουσες δόσεις τους, επειδή μπήκαν σε ένα φαύλο κύκλο χρέους, προκειμένου να καλύψουν τις προηγούμενες οφειλές τους. Από αυτή τη στιγμή θα αρχίσει να πανικοβάλλονται και να ωθούνται να απαλλαγούν από την περιουσία τους, προκαλώντας φυσικά πτώση των τιμών. Ατή η Minsky-τη στιγμή πέτυχε κάποιες φαινομενικά επιτυχημένες επιχειρήσεις της Κροατίας: Glumina Banka, SMS, Pevca και άλλες. Κατά συνέπεια, από αυτή τη στιγμή μια ευρύτερη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση αρχίζει (και κατά πάσα πιθανότητα έχει μόλις ξεκινήσει).

Παρά τους σπάνιους «προφήτες» που αναφερθήκαμε προηγουμένως οι οικονομικοί εμπειρογνώμονες δεν έχουν ακόμη καταφέρει να αναπτύξουν οποιαδήποτε μέθοδο συλλογής δειγμάτων για την πρόβλεψη και τον καθορισμό της οικονομικής ύφεσης. Αλλά δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με τους λόγους και τον καθορισμό των συνθηκών τους, ωστόσο οι απόψεις είναι πολύ διαφορετικές όσον αφορά τους τρόπους για να χειρισμού της και τις πιθανές στρατηγικές κατά της ύφεσης²⁸.

Πρώτα απ' όλα, οι ειδικοί συμφωνούν ότι το σημείο εκκίνησης και μεταφορικό επίκεντρο της οικονομικής κρίσης είναι πιθανότατα να βρίσκεται στην αμερικανικό οικονομικό τομέα, κυρίως στην αγορά ακινήτων και των κατασκευών. Ακριβέστερα, μπορούμε να αναζητήσουμε τους λόγους της κρίσης στην συσσώρευση των δανείων για την αγορά διαμερίσματος. Κατά την αναζήτηση για τις αιτίες και αφετηρίες, ειδικών στεγαστικών δανείων, μια ειδική αμερικανική υποθήκη αποδείχθηκε να είναι η τελική συμφωνία παρονομαστής για τους εμπειρογνώμονες. Όπως ο Paul Krugman είπε ότι μια υποθήκη είναι διαθέσιμη ακόμη και για εκείνους που δεν είναι συμβατοί (Krugman, 2008a xiii).

Μία από τις άφθονες επεξηγήσεις κάνει την παραπάνω δήλωση πιο σαφή:

Αυτή η υποθήκη είναι το είδος των ενυπόθηκων δανείων που χρησιμοποιείται ως επί το πλείστον από αιτούντες με χαμηλή φερεγγυότητα. Οι χρήστες των ειδικών δανείων συνήθως δεν συμμορφώνονται με τους όρους για τις πιστώσεις με τα χαμηλότερα επιτόκια, είτε επειδή δεν έχουν πάει ποτέ ενάγοντες ή επειδή έχουν «παρελθόν πίστωσης» κακό, κατά συνέπεια, θεωρούνται παράγοντες κινδύνου από τους σχολιαστές. Λόγω του κινδύνου του χρέους που προκύπτει από τη μη πληρωμή των δόσεων το συνολικό ετήσιο πραγματικό επιτόκιο μπορεί να είναι υψηλότερο στις περιπτώσεις αυτές²⁹.

Η άνθιση των ειδικών δανείων³⁰ μπορεί εύκολα να εξηγηθεί από τη σημαντική αλλαγή σε αύξηση των δανείων για την αγορά διαμερίσματος. Η κλασική διοίκηση της τράπεζας που έχει βάση την πολιτική του δανείου πριν την ακριβή αξιολόγηση της οικονομικής κατάστασης και της γνώσης της πραγματικής αγοραίας αξίας των ακινήτων αντιμετωπίζουν μια άγνωστη κατάσταση κατά την τελευταία δεκαετία. Επιτόκιο-έργο της Οικονομικής και Ολοκλήρωσης της Κεντρικής Τράπεζας-Αμερικής, πραγματοποιώντας ένα ποσοστό 1% από τις 11 Σεπτεμβρίου 2000 μέχρι το 2004 χορηγήθηκε η αφθονία του «φθηνού χρήματος» για όλες τις τράπεζες. Ο άλλος παράγοντας που θα μπορούσε να είναι ακόμη πιο σημαντικός ήταν η αύξηση των τιμών των ακινήτων, ειδικά στην περίπτωση των διαμερισμάτων και των κατοικιών. Αυτή η αύξηση χειραφέτησε τις τράπεζες από τον κίνδυνο της αφερεγγυότητας, όπως στην τελευταία περίπτωση, είναι ο νέος ιδιοκτήτης του ακινήτου θα μπορεί να τα πωλήσει σε πολύ υψηλότερη τιμή από το ποσό του δανείου. Ο τρίτος και πιο σημαντικός παράγοντας ήταν ότι τα ειδικά στεγαστικά δάνεια ως προϊόν ήταν εύκολα εμπορεύσιμα στο λεγόμενο σκιώδες τραπεζικό σύστημα, δηλαδή στις δευτερογενείς χρηματοπιστωτικές αγορές και τα χρηματιστήρια. Το χρηματιστήριο των ενυπόθηκων δανείων απέκτησε νέες διαστάσεις κατά την τελευταία δεκαετία, επειδή η Κίνα, τα με πετρέλαια κράτη, περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη και χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (κυρίως ανοικτά και κλειστά επενδυτικά κεφάλαια) επένδυσε πολύ περισσότερο στο αμερικανικό κτηματομεσιτικό αναμένοντας υψηλότερες παροχές που οφείλονται στις νέες συνθήκες.

²⁸ Οι χρηματοπιστωτικοί επιχειρηματίες απεδείχθησαν ότι είναι πολύ καλύτεροι διαγνώστες. Ένας από τους πιο πλούσιους ανθρώπους του κόσμου ο Warren Buffett, για παράδειγμα, σε επιστολή του προς τους μετόχους της Berkshire Corporation, αποκάλυψε τα καινοτόμα χρηματοδοτικά μέσα χρονομετρημένες βόμβες κατάλληλες για μαζική καταστροφή που μπορεί να προκαλέσει απρόβλεπτες βλάβες στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα.

²⁹ InvestorWords.com, http://www.investorwords.com/6688/subprime_mortgage.html

³⁰ Στην Αμερική το πολιτιστικό κίνητρο είναι πολύ πιο σημαντικό από τους οικονομικούς λόγους, διαθέτωντας ακίνητη περιουσία νοείται το αμερικανικό όνειρο που γίνεται πραγματικότητα.

Στο μπεστ-σέλερ του Οικονομικό Σοκ, ο *Mark Zandi* επισήμανε το γεγονός ότι η ετήσια μέση απόδοση στην αγορά διαμερισμάτων ήταν 12% το 2000, ενώ στην περίπτωση των κτιρίων γραφείων ήταν 8,5%, για την αγορά των ομολόγων του Υπουργείου Οικονομικών ήταν 6% και για τα αποθέματα της *Standard & Poors* ήταν 3%. (Zandi, 2009:62)

Τεράστιες αποδόσεις των ιδιοκτητών και διαχειριστών των τραπεζών, των χρηματιστηρίων και των επενδυτικών κεφαλαίων προσέλκυσε νέους κερδοσκόπους που ονομάζονται βατραχοπέδιλα στις αγορές ακινήτων, κατά συνέπεια, η αγορά αυτή δεν ήταν πλέον ένα μέρος όπου ο μέσος πολίτης θα μπορούσε να πραγματοποιήσει το μεγάλο αμερικανικό όνειρο, αλλά κυρίως ήταν μια θέση για τη χρηματοοικονομική τεχνική και τις καινοτομίες νέων της οικονομικής ανάπτυξης και των προϊόντων. Τα περισσότερα αναπτυσσόμενα προϊόντα ήταν ενυπόθηκοι τίτλοι (MBSS), εξασφαλισμένες δανειακές υποχρεώσεις (CDOs) και τα συμβόλαια ανταλλαγής πιστωτικής αθέτησης (CDS).

Σύμφωνα με μετέπειτα εκτιμήσεις (με βάση τα στοιχεία της Εγκυκλοπαίδειας Britannica) οι υποχρεώσεις των χρηστών των ειδικών δανείων διαμορφώθηκαν σε \$ 450 δισεκατομμύρια το 2005. Τα ανωτέρω δάνεια συνήθως γίνονταν με μια αποτύπωση επιτοκίων τα πρώτα δύο χρόνια³¹. Όταν η Κεντρική Αμερικανική Τράπεζα έθεσε ξαφνικά τον προηγούμενο συντελεστή από 1% σε 5,25%, ένα τεράστιο χάος ήρθε, πρώτα σε αγορές ακινήτων και αργότερα στην αμερικανική όσο και στις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές.

Κατά το πρώτο εξάμηνο του 2007, λόγω των νέων συνθηκών 6 εκατομμύρια πελάτες κατέστη αφερέγγυοι ως αποτέλεσμα της πτώσης 21% των πωλήσεων ακινήτων τον Αύγουστο. Μετά από αυτό, η οικονομική κρίση και η ύφεση αναγκαστικά επεκτάθηκαν με βάση την πεταλούδα-αποτέλεσμα.

Οι σοβαρές διακυμάνσεις των τιμών των ακινήτων δεν είναι απαραίτητως ένα αμερικανικό φαινόμενο: μεταξύ του 1997 και 2007, οι μέσες τιμές αυξήθηκαν κατά 253% στην Ιρλανδία, 194% στη Μεγάλη Βρετανία, 173% στην Ισπανία, 137% στη Γαλλία, 135% στην Αυστρία και 124% στη Σουηδία³².

Συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην γρήγορη εξάπλωση της κρίσης που τα μεγαλύτερα Ευρωπαϊκά, Ασιατικά, της Εγγύς Ανατολής και της Αυστραλίας χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ήταν όλα παρόν μέσα από τα τεράστια κοιτάσματα στην αμερικανική οικονομία και την αγορά ακινήτων.

Οι διαφορές των μελετών σχετικά με τους λόγους της κρίσης μπορεί να μην είναι ορατές στην επιφάνεια, ωστόσο είναι πολύ διαφορετικές λαμβάνοντας υπόψη πολιτικές και οικονομικές πτυχές. Περισσότεροι διεθνείς εμπειρογνώμονες βλέπουν τις ρίζες της κρίσης στο σύστημα Breton Woods στο οποίο το χρυσό-εξασφάλιζε το αμερικανικό δολάριο ως οικονομικό μετρητή και δημιούργησε αντίγραφα ασφαλείας για τα άλλα νομίσματα. Η πιο πρόσφατη χρηματοπιστωτική, οικονομική, πολιτική και δημογραφική πραγματικότητα δείχνει ότι είναι απαραίτητο να παρατηρήσουμε τη λογική του συστήματος Nouriel Roubini που έχει ήδη αναφερθεί στο δοκίμιό του <<Η παρακμή της αμερικανικής αυτοκρατορίας>>.

Ωστόσο, οι πιο σημαντικοί εμπειρογνώμονες και διανοούμενοι σκέφτονται κάτι άλλο. Η θεωρία της αιεφόρου ανάπτυξης απαιτεί από τον άνθρωπο να σπάσει το δόγμα της σταθερής και ταχείας ανάπτυξης, καλεί την ανάληψη της ευθύνης που επηρεάζουν τα άτομα, τα οικονομικά πλάσματα, καθώς και τις χώρες και τους διεθνείς οργανισμούς. Πρέπει να αναλάβουμε αυτή την ευθύνη για τη φύση, τους αδελφούς μας, τους φτωχούς, την ανθρωπότητα και το μέλλον του κόσμου.

Εκτός από τους συστηματικούς λόγους της κρίσης εμποτισμένοι με ριζικό οικονομικό φιλελευθερισμό και φονταμενταλισμό της αγοράς και εύκολα βρίσκονται από την ιστορική έρευνα, ούτε οι λόγοι που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια των μακροοικονομικών αποφάσεων θα πρέπει να υποτιμηθούν.

Γι' αυτό το άρθρο '*Capitalist Fools*' («*Ανόητοι Καπιταλιστές*») που γράφτηκε από τον Joseph Stiglitz και δημοσιεύθηκε στην Ιανουάριο του 2009 στο *Vanity Fair* είναι πολύ σημαντικό. Το άρθρο είναι εξαιρετικό ως επί το πλείστον επειδή προέρχεται από έναν κάτοχο βραβείου Νόμπελ και είχε δημοσιευθεί σε ένα περιοδικό που παρουσιάζει τη ζωή του Αμερικάνου ανώτερης-μεσαίας τάξης, των πλούσιων και διασήμων. Το άρθρο και ο συγγραφέας του είναι μέρος ενός νέου επαγγελματικού και πολιτιστικού ρεύματος στο οποίο κορυφαίοι σύγχρονοι επιστήμονες ρυθμίζουν τις μεθόδους επικοινωνίας τους, χρησιμοποιούν για παράδειγμα περιοδικά, σελίδες και κοινωνικά παράθυρα όπως το Twitter και το Facebook, αντί των κλασικών μέσων και των τύπων που χρησιμοποιούνται ήδη δημοσίως. Το άρθρο, το οποίο δεν είναι τόσο μεγάλο και φιλικό προς τον αναγνώστη είναι η καταγραφή από πέντε βασικούς παράγοντες (αποφάσεις και διαδικασίες) ότι, αφού ζητήσει τη γνώμη του συγγραφέα, οδηγεί στην εξέλιξη της παρούσας οικονομικής κατάστασης. Οι παράγοντες αυτοί εμφανίστηκαν κατά την περίοδο από τη δεκαετία του '30 μέχρι και σήμερα, ενώ υπήρχαν τρεις Ρεπουμπλικάνοι πρόεδροι στο Λευκό Οίκο: ο Ronald Wilson Reagan (1981-1989), ο George Herbert Walker Bush (1989-1993), ο George Walker Bush (2001-2009) και ένα δημοκράτης, ο William Jefferson Clinton (1993-2001) ο οποίος παρεμπιπτόντως χρησιμοποίησε τον Stiglitz ως σύμβουλό του.

Ο πρώτος λόγος ήταν η απόφαση του Ρέικαν το 1987, όταν ονόμασε τον Alan Greenspan ως επικεφαλής της Αμερικανικής Κεντρικής Τράπεζας, αντί του Paul Volcker ο οποίος κατείχε τη θέση πριν. Ο Stiglitz

³¹ Εγκυκλοπαίδεια Britannica, www.britannica.com/EBchecked/topic/1517396/Subprime-Mortgages-A-Catalyst-for-Gl

³² Ibid

σκέφτηκε ότι ο Volcker έκανε ό, τι έπρεπε να κάνει στη θέση του: μείωση του πληθωρισμού από 11% κατά 4% και μετά μια νομισματική πολιτική που διασφαλίζει την οικονομική ανάπτυξη (με ταυτόχρονο έλεγχο των άλλων τραπεζών). Είπε ότι ο Greenspan ήταν εμπνευστής της κρίσης, όντας αντίθετος σε όλες τις μορφές οικονομικού ελέγχου.

Ο δεύτερος λόγος ήταν η απόφαση στην οποία προέβη ο γερουσιαστής Phil Gramm το 1999, η οποία καταργεί τη διαφορά μεταξύ εμπορικών και επενδυτικών τραπεζών, αφού τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα είχαν ήδη δαπανήσει 300 εκατομμύρια δολάρια για το λόμπι στο Κογκρέσο. Μετά την απόφαση αυτή, όλες οι τράπεζες στην Αμερική έγιναν επενδυτικές τράπεζες και οι παραδοσιακές τράπεζες αναγκάστηκαν να πάρουν τον κίνδυνο. Μετά από αυτό οι χρηματοπιστωτικές καινοτομίες έγιναν χρονικές βόμβες και «όπλα μαζικής καταστροφής» (μετά από τον Warren Buffett).

Ο τρίτος λόγος ήταν η νέα οικονομική και στρατιωτική πολιτική του Τζορτζ Μπους το 2001, που ο Στίγκλιτς πιστεύει, ήταν η κύρια αιτία της κρίσης. Τα βασικά στοιχεία της είναι: (α) ο φόρος μειώνεται, (β) μείωση των επιτοκίων του αμερικανικού Κεντρικού Τράπεζας, (γ) φορολογικές ελαφρύνσεις που επεκτάθηκαν σε όλες τις επενδύσεις, και σε επενδύσεις σε ακίνητα³³, (δ) ο πόλεμος με το Ιράκ που οδήγησε στην άνοδο των τιμών του πετρελαίου και η ραγδαία αύξηση του αμερικανικού ελλείμματος του προϋπολογισμού. Το πλεόνασμα χρήματος και το άναρχο περιβάλλον οδήγησαν σε δευτερεύοντα δάνεια και στην εμφάνιση των «οικονομικών φούσκων» στην αγορά ακινήτων.

Ο τέταρτος λόγος ήταν η υπερχειλίση του κλασικού προϋπολογισμού και ελεγκτικού συστήματος στα μέσα του 2002. Προαιρετικές μετοχές έκαναν διευθυντικά στελέχη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων να παρακάμψουν τα σύνολα των τιμολογίων καθώς το εισόδημά τους εξαρτιόνταν από τις δηλώσεις του λογιστή. Ο Stiglitz βρήκε επίσης τη χρηματοδότηση των οργανισμών αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας ως αιτία για την κρίση, επειδή οι οργανισμοί λειτουργούν από εκείνους που αξιολογούνται. Καινοτόμες οικονομικές λύσεις έκαναν δυνατό να επινοηθούν αξίες και εσωτερικοί όσο ξένοι επενδυτές θα μπορούσε να βολεντούν, που στην πραγματικότητα δεν έχουν ιδέα πάνω στο αντικείμενο των επενδύσεών τους.

Ο πέμπτος λόγος ήταν ότι, σύμφωνα με τον Stiglitz, το έγγραφο προέλευσης προτείνεται ως ένα πακέτο ανακούφισης στις 3 Αυγούστου 2003, ο υπουργός Οικονομικών Χένρι Πόλσον περιείχε μόνο τρεις σελίδες. Με βάση το έγγραφο αυτό ο Paulson ζήτησε 700 εκατομμύρια δολάρια που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει κατά την κρίση του, χωρίς κανένα έλεγχο ή δικαστικό έλεγχο. Αυτή ήταν μια δράση εξαιρετικής αλαζονείας και οδήγησε στην παραγωγή του «μετρητά για σκουπίδια» από την προηγούμενη κυβέρνηση. Ο Stiglitz θεώρησε αυτό το έγγραφο ως ένα καλό παράδειγμα άγνοιας, ανευθυνότητας και ρηχότητας που ήταν χαρακτηριστική για τον χειρισμό χρηματοδότησης από την κυβέρνηση Μπους, οδηγώντας τις διεθνείς αγορές σε τεράστια κρίση κατά τη διάρκεια αυτών των ετών.

Μετά από μετέπειτα(και αρκετά αργή) ακύρωση της 30ετούς οικονομικής πολιτικής του Λευκού Οίκου προδιαγράφει την επαγγελματική αίσθηση της ενοχής και εμμονής του Stiglitz, δεδομένου ότι αυτά τα χρόνια, καθόταν συχνά στο πλαίσιο της επιτροπής και έλαβε αποφάσεις με τον Greenspan ή τον Υπουργό Οικονομικών Robert Rubin. Δήλωσε ότι είχε ήδη αναγνωρίσει τον κίνδυνο όντας σε ένταση με τους συναδέλφους του, ωστόσο δεν μπορούσε να κάνει τίποτα από τα δύο κεντρικά ιδρύματα, την Αμερικανική Κεντρική Τράπεζα και την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς δεσμεύοντας τους εαυτούς τους σε κόντρα δράση.

Το παράδειγμα της αντίθεσης ανάμεσα στον Stiglitz, ως πολιτικός και ως επιστήμονας δείχνει το φαινόμενο πόσο δύσκολο είναι να εγκρίνει μια οικονομική θεωρία στην πολιτική και στη ρουτίνα των επιχειρήσεων. Το φαινόμενο δεν είναι μοναδικό - όντας υπάλληλος της Παγκόσμιας Τράπεζας, ο συντάκτης μπορεί να το παρατηρήσει στην περίπτωση των επιστημόνων οι οποίοι ήταν θαμώνες ως σύμβουλοι στην οργάνωση.

Παρακολούθησα τις διαλέξεις των ακόλουθων ειδικών την άνοιξη του 2008: ο νομπελίστας Douglass North, οι ερευνητές της αύξησης και ανάπτυξης Φανή Rodrik και Daron Acemoglu και ο Francis Fukuyama³⁴ ο οποίος ασχολείται με τα συστήματα των διεθνών σχέσεων. Αντικείμενο των διαλέξεων και των συνομιλιών ήταν η πολιτειακή κυβέρνηση και οι πιθανές αποφάσεις για την αύξηση και την ανάπτυξη³⁵. Παρά το γεγονός ότι πλησιάζει τα θέματα από μια διαφορετική άποψη, ήταν αναμφισβήτητο, σύμφωνα με μία δήλωση: κατά τη διάρκεια της κρίσης, η θεωρία της ανάπτυξης του Schumpeter ίσως το πιο ανιχνεύσιμο πρότυπο για όλους τους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς (από διεθνείς εταιρείες για τις εθνικές οικονομίες). Το μοντέλο το οποίο είναι γνωστό μετά την βασική έννοια της «δημιουργικής καταστροφής», δόθηκε στη δημοσιότητα από τον αυστριακό επιστήμονα στο γραπτό του <<Καπιταλισμός, Σοσιαλισμός και

³³ Κατά συνέπεια, όλα τα δάνεια που συνδέονται με επενδύσεις σε ακίνητα πήγαν χέρι-χέρι με τις φορολογικές ελαφρύνσεις.

³⁴ Η Θριαμβευτική θεωρία του Φουκουγιάμα «Το τέλος της ιστορίας» που δημοσιεύθηκε μετά την τελική νίκη του καπιταλισμού επί του κομμουνισμού, λαμβάνοντας υπόψη τα τρέχοντα προβλήματα φαίνεται να είναι ξεκαρδιστική.

³⁵ Διακυβέρνηση, ανάπτυξη, και ανάπτυξη λήψης αποφάσεων, της Παγκόσμιας Τράπεζας, 2008

Δημοκρατία>>³⁶ που βασίζονται στη φιλοσοφία του Μιχαήλ Alexandrovich Bakunjin, Friedrich Nietzsche και Werner Sombart.

Η ουσία του μοντέλου είναι η σύγκριση των εταιρικών συστημάτων και του καπιταλισμού στα εξελικτικά συστήματα που μπορούν να αναπτυχθούν, να αναπτύξουν ή να πεθάνουν. Είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί εσωτερική δημιουργικά καταστροφικά σχέδια σύμφωνα με τη φυσική επιλογή, προκειμένου να αποφευχθεί η υπερβολική ανάπτυξη που οδηγεί σε συντριβή. Η καταστροφή σημαίνει έτσι μια θεσμική και τεχνική πρόοδο που ασφαρίζει την εγκατάλειψη παλαιών και περιττών, δημιουργώντας παράλληλα νέες και καλύτερες.

Μου φαίνεται ότι η θεωρία των παραγωγικών καταστροφής μπορεί εύκολα να υιοθετηθεί σε άλλους τομείς των οικονομικών επιστημών. Εκτός από το κλασικό παραδείγματα του οικονομικού φιλελευθερισμού και του παρεμβατισμού, ένα τρίτο σύστημα προσέγγισης εμφανίστηκε και ξεχωρίζει όλο και περισσότερο, ξεκινώντας ίσως μια χρυσή μέση οδό. Θα αποκαλούσα αυτή την τάση κοινωνική πλευρά της οικονομίας και πιστεύω στο λόγος ύπαρξής του.

Τα αποτελέσματα της έρευνας που αναφέρονται στο παρόν άρθρο και άλλες έρευνες αμφισβητούν τη διεπιστημονικότητα της κοινωνικής ευθύνης και είναι προσανατολισμένες προς ένα ερώτημα: ας υποθέσουμε έναν τρίτο δρόμο πέρα από δόγματα της ζήτησης και των οικονομικών της προσφοράς; Αυτές οι έρευνες αποκτούν πραγματική σημασία μέσα από το έργο των οπαδών της ελεύθερης αγοράς και της δραστηριότητας της δράσης της «παγκόσμιας ένωσης» στον τομέα της αειφόρου ανάπτυξης, της περιβαλλοντικής και κοινωνικής-πολιτικής ευαισθησίας.

Ωστόσο, η παρούσα κατάσταση στον κόσμο και τον επαγγελματικό διάλογο γύρω από αυτό μας κάνει να σκεφτούμε πώς μπορούμε να δημιουργήσουμε και να διατηρήσουμε ένα παγκόσμιο, οικολογικό και κοινωνικά υπεύθυνο οικονομικό σύστημα στο μέλλον.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Krugman, Paul. 2008a. *The Conscience of a Liberal*. New York, London: W.W. Norton & Company.

Krugman, Paul. 2008b. "Let's Get Fiscal", *New York Times*, (16-09-2010)
<http://www.nytimes.com/2008/10/17/opinion/17krugman.html>

Krugman, Paul. 2009a. "Fighting of Depression". *New York Times*, (4-1-2010)
<http://www.nytimes.com/2009/01/05/opinion/05krugman.html?scp=2&sq=krugman%20+%20january%20&st=cse>.

Krugman, Paul. 2009b. "School for Scoundrels". *New York Times*, (6-8-2010)
<http://www.nytimes.com/2009/08/09/books/review/Krugman-t.html>.

Reinhart, Carmen M. 2009. "The economic and fiscal consequences of financial crises".
<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/2877>, (26-01-2010)

Reinhart, Carmen i Kenneth Rogoff. 2009a. "The Aftermath of Financial Crises". *American Economic Review*.

Reinhart, Carmen M. i Kenneth S. Rogoff. 2009b. *This Time is Different: Eight Hundred Years of Financial Folly*. Princeton: Princeton University Press.

*

Μετάφρασε η Μαρία Κουτουλάκου

© DKE 2011.

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

Σημείωση: Αξιότιμοι ερευνητές! Εάν κάνετε αναφορά σε αυτό το άρθρο ή χρησιμοποιήσετε κάποιο απόσπασμα παρακαλώ στείλτε μας e-mail στη διεύθυνση dke@southeast-europe.org για να μας ενημερώσετε.

Παρακαλώ αναφερθείτε στο άρθρο ως εξής: Bartol Letica: *Η πρώτη παγκόσμια οικονομική κρίση του 21ου αιώνα. Λόγοι και Συνέπειες*. (Μετάφρασε η Μαρία Κουτουλάκου). *International Relations Quarterly*, Τόμος 1. No.3 (Φθινόπωρο 2010) σελ. 12. Ευχαριστώ για την ευγενική σας συνεργασία. *Ο Αρχισυντάκτης*

³⁶ Ο τίτλος της τελευταία αμερικανικής έκδοση είναι: Μπορεί ο καπιταλισμός να επιβιώσει;